

IESJSÁRMMIM

Filmma: <https://vimeo.com/729596791>

Diehtobielle oahpponævo birra: <https://www.e-skuvla.no/yj/product/demokrati/>

Gå la tiemájn barggam, de dån la

- reflektierim psyhkalasj varresvuoda ja iesjsármmima moallánagáj birra
- iesjguhtik fágajda oadtjum gulluvasj dádjadusáv álmmukvarresvuoda ja iellemin bierggima birra
- reflektierim gáktu dån máhtá/dij máhttebihtit/nuora máhtti ietjasa iellemij ja boahhteájggáj vájkkudit
- diedojt oadtjum dassta gáktu lássá, histávraľasj prosessa, duola degu kolonisierim, dárojuhttem ja jáhtelis rievddadusá vájkkudi ulmuttijda ja dahki trávmájt, ma bessi vijddásappot mannat buolvas buolvvaj

- diedojt oadtjum dassta gáktu ulmutijij identitiehtta ja tjadnasibme ávddáni, ja gáktu da vájkkudi nubbe nubbáj
- reflektierim iesjguhtik vuogij birra merustallat mij la buorre iellem, ja ávdedam la tjabu diedulasjvuodav histávrrá birra ja doajmmamáhtudagáv, vaj dádjada dujna le vássám ájgge, dálásj ájgge ja boahhteájgge
- barggam tjiengnodimbargujn

Ávddála filma gæhttjama:

Dágástalá dáj reflektieringatjálvisáj nuppijn oahppijn jali álles klásson:

1. Majt diedá *psyhkalasj varresvuoda* moallánagá birra?
2. Majt diedá *iesjsármimima* moallánagá birra?
3. Man láhkáj nuora máhtti ietjasa iellemij ja boahhteájggáj vájkkudit?
4. Makkir aktijvuohta psyhkalasj varresvuodan la iesjsármimimijn?
5. Gáktu dárojduhttem máhtta psyhkalasj varresvuohtaj vájkkudit?
6. Mij la buorre iellem?
7. Gáktu skávlá máhtta oahppij ja nuoraj doajmmammamáhtudagáv ávdedit?

Filma maŋŋela:

Dágástalá dáj reflektieringatjálvisáj nuppijn oahppijn jali álles klásson:

1. Guoradalá Anne Silvikena moallánagájt «*Ij sábmme ietjasa sármimi danen gá la sábmme. Dasi vájkkut suv iellemdille.*» Makkir aspektajt dassta vuojnni filman?
2. Tjielggi man láhkáj iesjsármimim la sebrudakgássjelisvuohta?
3. Manen sármimiji nuorra álmma ietjasa dájvváj gá iehtjáda?
4. Makkir konkrehta sivá filman nammaduvvi man diehti sáme e vájnnoda viehkev?

5. Gåktu alodit sámijt viehkev vájnmodihttjat?
6. Manen jáhká ælloniehkij gaskan li állo iesjsármimima?
7. Majt ájádala dan birra gåktu Sara Katrine reflektieri psyhkalasj varresvuoda birra filman?
8. Makkir rubbmelasj, psyhkalasj, dálkádahkalasj, rudálasj ja politihkalasj sivá filman nammaduvvin, ma vájkkudi ulmutja fámoduvvi?
9. Gåktu dán máhtá skávlláráddnan jali ráddnan viehkedit ietjat skávllárádnáv jali rádnáv, gænna le gássjelis dille, jali guhti hoallá ietjas sármmit?

Reflektierim-/dágástallamtiemá ja tjiengnodimbargo/fáhkaartihkkala oajvvadásá:

1. Guoradala dájt moallánagájt filma vuodon: *varresvuolta, psyhkalasj varresvuolta, iesjsármim, álmukvarresvuolta, iellemin bierggit.*
2. Máná ja nuora li skávlán moadda tijma juohkka biejeve. Skávllá le guovdásj sadje gánná máhtta vájkkudit mánáj ja nuoraj psyhkalasj varresvuoltaj ja soapptomij. Dáppe aj máhtti ájttsat jus oahppijn la gássjelis iellemdille, jus oahppe li ietjáláhkáj doajmmagoahtám jali jus li gássjelisvuoda psyhkalasj varresvuodajn. Gehtja áhpadimgárvvidusáv *Link – Livsmestring i norske klasserom*, manna li gárvvidusá æjvvalimijda iesjguhtik álmukvarresvuoda tiemáj. Áhpadimgárvvidusán la tjalmostibme guovdátjin makkir gievrudagá ja bierggimfámo miján li, ja dajn válldi ávddán hástalusájt, majt máná ja nuora soajtti vásedit.

Guoradala áhpadimgárvvidusáv ja merustalá jus dat la hiebaduvvum sáme mánájda ja nuorajda.

<https://www.linktillivet.no/>

3. Mánájsuodjalusá, familljasuodjalusá ja hiehtedilleguovdásjálaldagá nasjávnnálasj máhttuguovdásj (NASÁM) barggá dan ávddáj, jut sáme máná, állessjattuga ja familja oadtju buorep kvalítiehtav fálaldagá mánájsuodjalusán, familljasuodjalusán ja hiehtedilleguovdátijjn. NASÁM ulmme le sáme álmuk oadtju avtaárvulasj fálaldagáv.

Lågå mij tjáleduvvá Nasjávnnálasj sáme máhttuguovdátja næhttabielijn:

<https://ny.bufoir.no/familie/nasak/>

ja vássteda gatjálvisájda:

- Mij la NASÁM oajvvedoajmma?
 - Gudi li NASÁM ulmmejuohkusin?
 - Makkir rievtesvuoda sáme álmugin li almulasj dievnastusáj aktijvuodan?
 - Makkir hástalusájt varresvuodadievnastusá bargge soajtti vásedit, gå sáme addnajt iejvviji, duola degu pasientajt?
4. Sáme vuostasj pládna gáktu iesjsármimij hieredit dagáduváj 2017. Plánan li sierralágásj strategija, gáktu sámij psyhkalasj varresvuodav buoredi ja hieredit iesjsármimij. Plána vuodon li diedalásj diedo ja ságastallama sámij, gudi iesjsármimij hieredimijn barggi Sámen.

Lågå strategijajt:

<https://finnmarkssykehuset.no/nyheter/plan-for-selvmordsforebygging-i-sapmi>

Strategija li nav dagádum, jut dajt máhtti adnet iesjsármimij hieredimbargoj diehti, majt Vuona, Svieriga ja Suoma nasjávnnálasjstáhta juo barggi divna ietjasa viesajdiddijj ávdás, váni gehtjak makkir tjærddaj sij gulli.

Ma dájnn stratesjija li mávsulattja, gå iesjsármimij hieredip Sámen? Argumentieri ietjat/argumentierijit ietjada vásstádusájt.

5. *“Ja de majt? Dat dâbdo degu ij mige le lijssi”*

Kárásjjágák Sara Vuolab oattjoj Psyhkalasj varresvuoda ráde tabuguddnebáلكáv 2021. Diktagirjijnis, “Gárzi” (“Gárttje”), Vuolab la vaddám nuorttasámegielaك lâhkkijda máhttelisvuodav bessat subtsastit psyhkalasj gássjelisvuodaj ja gierddamusáj birra, ma máhtti midjij gâjkajda vájkkudit.

Lâhkit Sara Vuolaba bágojt ja sâgastallit psyhkalasj varresvuoda birra:

*“Iv dâbdâ lav ietjam rubmahin. *Fluoxetina diehti vargga iv majdik dâbdâ, lav val guoros. Dâbdoj dagi ja guoros, gievddam, ij mige ârru lijssimin. Lav nahkârij sinna vájku lav gâhtsemin. Nav la»*

Bágo li járggâluvvum Sara Vuolaba Instagram-tevstas. Gehtja suv Instagram-profijla gâvâjt ja tevstajt, ja vássteda gatjâlvisájda:

- a) Gâktu ietjas Instagram konto baktu máhttá vásedit gâktu le gâ li psyhkalasj gássjelisvuoda?
- b) Majt tiebmâgilkkura (hashtags) Sara Vuolab la ietjas Instagramav adnám - gâvâjn ja tjállusijn?

6. **Statistihkka sámij varresvuoda birra**

Ij la dagâdum systematihkalasj statistihkka sáme álmuga birra. Statistihkav guovdâsjdâjmadahka (Statistisk sentralbyrå) dahká statistihkav geografija vuodon, ja nav gâhtjodum STN-guovlon sæbrii Sâltoduoddara nuorttabiele âromguovlo, gânnâ aj sáme ârru:

https://bufdir.no/Statistikk_og_analyse/Etnisitet/helse_og_livskvalitet/#heading8056

6

Mij lip aj dahkam varresvuoda- ja iellemdilleguoradallamijt guovlojn, majna árru sáme ja dáttja, nav gáhtjodum SAMINOR-guoradallama. Báhtusa e subtsasta diedoht sáme álmuga birra ábbálasjvuohtan, valla danna li diedo muhtem Nuortta-Vuona ja Trøndelága suohkanij viesajiddijj birra.

- a) Gehtja statistihkan makkirin sáme árvustalli ietjasa varresvuodav. Majt statistihkka subtsas dan birra manen sáme árvustalli ietjasa varresvuodav árron suláj sæmme dásen gá ietjá álmugin?
- b) Gehtja statistihkav dan birra man guhkev STN-guovlo ulmuttjij jáhkki viessot. Gáktu dat la? Guoradalá manen báhtusa li dakkára, gá majt statistihkan vuojná.

Iesjsármmima arktalasj guovlojn

Ragátmáno 10. biejeve le ON *Iesjsármmima hieredime væráldabiejvve*, ja dalloj tjalmostahtti bátusijt hieredimbargojs ma vuosedi da unnedi iesjsármmimijt. Muhtem álmukjuohkusij gaskan li huomana ienep iesjsármmima. Guoradallama vuodon mij vuojnnepe guovte arktalasj álgoálmukjuohkusin, sámijn ja inuihtan, li alla iesjsármmimlágo. Vájku moadda vidjura dán guovte álgoálmugijn li sæmmilágátja, de li iesjsármmimstatistihka guovtemuoduga.

Átsáda ja guoradalá makkir histávralasj ja ásskuj guoskavasj ássje dasi soajtti vájkkudit. Válde guoradallamijt aj manen dav majt filmatijn la vuojnám, ja majt dán næhttabielen subtsasti:

https://uit.no/nyheter/artikkel?p_document_id=533488